

ПРАВОВА ОСВІТА

DOI: 10.18372/2307-9061.60.15976

УДК 340(7.097)(045)

К. Ю. Водоласкова,

кандидат юридичних наук

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6133-822X>

РОЛЬ ЗАКЛАДІВ ЮРИДИЧНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: kateryna.vodolaskova@npp.nau.edu.ua

Мета: дослідити основні фактори впливу юридичних вищих закладів на формування та розвиток громадянського суспільства в Україні та світі. **Методи дослідження:** порівняння, аналізу, індукції, дедукції, пізнавально-аналітичний та інші засоби. **Результати:** узагальнено вимоги щодо забезпечення якісної юридичної освіти, яка є необхідною умовою для розвитку основних інституцій громадянського суспільства. Обґрунтовано практичне та теоретичне значення закладів юридичної вищої освіти для розвитку громадянського суспільства. **Обговорення:** з урахуванням історичних, політичних та інших чинників у країнах світу динамічні процеси розвитку громадянського суспільства формувалися та розвиваються за різними показниками та умовами. Проте суспільство в усьому світі постало перед єдиною необхідністю переосмислення ролі та суті громадянського суспільства. Наразі роль права набуває все більшого значення для врегулювання відносин між громадянським суспільством та державними впливами. Практичні та функціональні основи підтримки та розвитку громадянського суспільства забезпечуються, зокрема, завдяки і досягненню місії юридичних навчальних закладів вищої освіти.

Враховуючи складний динамічний процес формування та розвитку громадянського суспільства та його складових, вбачається за необхідне продовжити розпочате провідними вченими у галузі права та інших соціальних наук щодо внеску сучасних закладів вищої освіти, зокрема, юридичного спрямування, у розвиток громадянського суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство; заклади вищої освіти; вища юридична освіта.

Постановка проблеми та її актуальність.

Як концепція, «громадянське суспільство» у свідомості деяких людей стало панацеєю від проблем, що виникають у Східній та Центральній Європі в перехідному періоді, особливо колишнього СРСР [9].

Протягом останніх двох десятиліть вчені з різних дисциплін констатували факт дефіциту громадянського суспільства у посткомуністичних країнах. Однак чому, здавалося б, сильні, активні та мобілізовані громадянські рухи перехідного періоду, завдяки яким було встановлено демократичні принципи в колись тоталі-

тарних країнах, стали настільки слабкими після встановлення демократії? І чому існували різні політичні траєкторії через посткомуністичний простір, якщо структури громадянського суспільства були загально слабкими? Проте інші автори (Фоа, Екьерт), використовуючи новий, більш широкий спектр даних, показують, що громадянські суспільства країн Центральної та Східної Європи не такі слабкі, як прийнято вважати [4]. Багато посткомуністичних країн мають бурхливі суспільні сфери та активні організації громадянського суспільства, сильно пов'язані з транснаціональними громадянськими мережами, здатними фор-

мувати внутрішню політику. Проте більш широкі заходи громадських та соціальних інститутів здатні передбачити різні шляхи переходу між посткомуністичними режимами, і, зокрема, зростаючий розрив між демократичною Східною Центральною Європою та все більш авторитарним пострадянським простором.

Відповідно до історичних, соціальних та інших чинників у країнах Західної Європи та посткомуністичних країнах, до яких відноситься Україна, демократичні принципи, так само як і динамічні процеси розвитку громадянського суспільства, формувалися та розвиваються за дещо різними показниками та умовами. Проте незалежно від історичних, політичних та інших чинників суспільство в усьому світі постало перед необхідністю переосмислення ролі та суті громадянського суспільства.

Відносини між багатьма урядами Великої двадцятки (G-20) та організованим громадянським суспільством стали більш складними, напруженими, в результаті чого виникає необхідність знаходити більш оптимальні способи взаємодії. У деяких випадках відносини між державою та громадянським суспільством погіршилися, що призвело до того, що деякі експерти та активісти говорять про «скорочувальний простір» для громадянського суспільства [8]. Наскільки широко поширене це явище? Це більш поодинокі події чи дійсно є частиною загальнішого розвитку? Як країни можуть досягти та підтримувати сприятливе середовище для громадянського суспільства? Існує думка, що значна частина поточного глухого кута є наслідком передусім застарілої та все більш непридатної регуляторної системи, яка не вміщує набагато більш різноманітний та розширений набір організацій громадянського суспільства (Анхейер, Ланг). У відповідь вони пропонують диференційовану модель нормативно-правової бази на основі функціональних ролей. Крім того, на основі кількісних профільних та експертних опитувань документ також отримує початкові рекомендації щодо того, як уряди та громадянське суспільство могли знайти шляхи взаємовідносин один до одного як у національному, так і в багатосторонньому контексті [1].

Таким чином, роль права набуває все більшого значення для врегулювання відносин між громадянським суспільством та державними впливами.

Виклад основного матеріалу. Місія юридичних закладів вищої освіти впливає із основних принципів та ролі права підтримки та розвитку громадянського суспільства. Їх потрібно розрізняти не просто теоретично, а й у застосуванні. Саме неспроможність, свідомо чи несвідомо, зробити необхідні розмежування і створює ризик гальмування, спотворення або придушення громадянського суспільства правом. Існує чотири широкі функції права у взаємодії із громадянським суспільством: правове забезпечення прав громадянського суспільства; надання правових форм, що сприяють ефективним колективним діям; забезпечення належної підзвітності громадянського суспільства (не порушуючи його свободи); відповідно до привілею для організацій громадянського суспільства (ОГС), які обслуговують цілі суспільних інтересів.

Міжнародно-правова основа для громадянського суспільства - тобто для асоціативного життя, що виражається через різноманітний спектр організацій громадянського суспільства - кореняться у тілі міжнародного права, що захищає основні свободи асоціацій, мирних зборів та самовираження, а також свободу думки, совісті та релігії та права брати участь у веденні суспільних справ.

До інструментів прав людини, що захищають ці основні свободи, належать:

Загальна декларація прав людини (1948 р.): стаття 20 зазначає: «Кожен має право на свободу мирних зібрань та об'єднань».

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Перший факультативний протокол (1976): стаття 22 зазначає, що «кожен має право на свободу асоціацій з іншими, включаючи право створювати та вступати в профспілки для захисту його інтересів».

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1969 р.): стаття 5 заявляє: «Відповідно до основних зобов'язань, передбачених статтею 2 цієї Конвенції, Держави-учасниці зобов'язуються заборонити та усунути расову дискримінацію в усіх її формах та гарантувати право кожного, незалежно від раси, кольору чи національного чи етнічного походжен-

ня, на рівність перед законом, особливо у користуванні такими правами: ... Право на свободу мирні збори та об'єднання».

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1989 р.): стаття 7 стверджує, що «держави-учасниці вживають усіх відповідних заходів для усунення дискримінації щодо жінок у політичному та громадському житті країни, зокрема, забезпечують жінок, на рівних умовах із чоловіками, право... (с) брати участь у неурядових організаціях та асоціаціях стосується громадського та політичного життя країни».

Конвенція про права дитини (1990): стаття 15 стверджує, що «держави-учасниці визнають права дитини на свободу асоціацій та свободу мирних зібрань».

Загальна декларація ООН про право та відповідальність осіб, груп та органів суспільства за сприяння та захист загально визнаних прав людини та основних свобод (Декларація захисників ООН) (1999).

Головним правом людини, яке притаманне лише їй та є фундаментальним принципом громадянського суспільства, є право вибору, яке закладено в основу формування громадянського суспільства. Людина може вибирати, і треба правильно використовувати цю можливість. Ми повинні знати, в чому мета нашого життя, і відповідно до цього приймати рішення. Тоді це буде дійсно людське суспільство [10].

Враховуючи складний динамічний процес формування та розвитку громадянського суспільства та його складових, вбачається за необхідне продовжити розпочате провідними вченими у галузі права та інших соціальних наук щодо внеску сучасних закладів вищої освіти, зокрема, юридичного спрямування, у розвиток громадянського суспільства. Так, наприклад, у світлі останніх світових подій у низці університетів західноєвропейських країн проведено реформи, які саме і спрямовані на позиціонування сучасних реформ вищої освіти, заснованих на ідеях Нового державного управління, у трьох різних контекстах: нормативні ідеали, що стосуються діяльності університету, організаційні ідеали, пов'язані з управ-

лінням університетом, і, нарешті, фактичні останні процеси реформ та їх наслідки для громадянського суспільства. Основна ідея наступного аналізу полягає в тому, що університет робить свій основний внесок у громадянське суспільство в якості культурної установи. Проте, звичайно, чи не основним чинником практичного втілення реформ є умови, за яких такий внесок може підтримуватися.

Вища освіта у всьому світі знаходиться на шляху переосмислення. Наприклад, вчені зараз ставлять перед собою захист академічної свободи, трактувати навчання протягом усього життя як право людини та винаходити інституційне бачення, місію та цінності, щоб вони були сумісними з реаліями парадигм глобалізації, соціальної відповідальності та сталого розвитку у світі.

З цією метою освітяни повинні спершу зрозуміти, що означає бути соціально відповідальним закладом та їх роль у громадянському суспільстві.

У Парижі 1998 року була представлена Декларація про вищу освіту в XXI столітті на Всесвітній конференції вищої освіти, організованій ЮНЕСКО. Декларація 1998 року та перелік цілей Болонського процесу підкреслюють, що соціальна відповідальність все частіше вважається невід'ємним аспектом системи вищої освіти, зокрема університетів [7]. Таким чином ми спостерігаємо активний процес підвищення рівня соціальної відповідальності вищих закладів освіти в контексті глобалізації та інтернаціоналізації освіти з урахуванням реалій та викликів майбутнього.

Громадянське суспільство, особливо у індустріалізованих, демократичних країнах можна визначити як третій сектор суспільства. Тоді як перший та другий верстви суспільства включають уряд (тобто, державний сектор) та бізнес-інститути (тобто, приватний сектор), громадянське суспільство (тобто, громадський сектор) включає всіх інших осіб, груп та інститутів (наприклад, громадяни, сім'ї, освітні, релігійні, некомерційні та неурядові організації), які в ідеалі, працюють незалежно від уряду та бізнесу [6].

Отже, головна роль громадянського суспільства полягає у представленні основних інтересів громадянина. У репрезентативному демократич-

ному суспільстві громадянське суспільство має вирішальне значення для належного функціонування суспільства, оскільки сприяє створенню більш обізнаної, зайнятої та добре функціонуючого громадянина.

Громадянське суспільство будує соціальний та культурний капітал і, таким чином, служить «клеєм», який не тільки допомагає згуртувати суспільство, але й допомагає розвивати суспільство так, як не можуть уряд та бізнес [3].

Зв'язки між вищою юридичною освітою та громадянським суспільством були та залишаються неоднозначними та суперечливими. Бо залежно від трактування терміну, визначення пріоритетів та акцентів громадянське суспільство може мати ряд визначень, як позитивних, так і негативних. У позитивному розумінні відповідно до своєї суті громадянське суспільство – це соціальний феномен, який виступає за демократичні принципи та толерантність на особистому, національному та міжнародному рівнях. Проте цей термін може також означати ринкову економіку як відмінну від планової (соціалістичної) економіки або демократичне суспільство як відмінне від недемократичного суспільства. Він також може визначити «суспільство» на локальному рівні та за його межами. В цьому сенсі в історичному розрізі університети, як національні утворення, часто сприяли відсутності громадянства в суспільстві та шовінізму, нетерпимості, расизму та можливого етнічного очищення. Проте при належному ставленні до викладання та навчання, заснованому на трьох фундаментальних підходах, знанні та розумінні «іншого», моральному вихованні в широкому розумінні і тому, що автор розуміє як «моральна освіта», вищий навчальний заклад освіти, а особливо, юридичний може розвиватися як двигун для толерантності і миру, що являє собою справжню суть істинного громадянського суспільства.

В розрізі такого дослідження слід відмітити основні положення провідних вчених у галузі соціальних наук щодо соціальної відповідальності вищих навчальних закладів:

1) місією ВНЗ є відображення принципів соціальної відповідальності задля довгостро-

кового успіху самого університету і для суспільства в цілому [12];

2) роль ВНЗ повинна бути провідною у передаванні студентам основних цінностей, які визнані суспільством на основі соціальної відповідальності; роботодавці звертають на розвиток соціальної відповідальності молодих спеціалістів, яка спонукає останніх до позитивної, свідомої і корисної поведінки у процесі трудової діяльності;

3) розуміння і сприйняття соціальної відповідальності усіх видів людської діяльності має закладатись ще з часів учнівства і студентства кожної людини, яка в майбутньому стане відповідальним працівником, керівником-підприємцем, громадянином [11].

Українські та європейські заклади освіти, зокрема, юридичного спрямування проходили дещо інші шляхи розвитку. Передумовою створення вищих навчальних закладів в Україні вважаються братські школи та їх просвітницька діяльність, яка поступово звільнялася «від контролю місцевої церковної влади, отримавши право патріаршої ставропігії» [13].

Як і в Західній Європі, ще з часів Київської Русі при монастирях та митрополичій кафедрі створювались вищі студії з філософії та богослов'я.

Сучасні вищі навчальні заклади Європи прагнуть підтримати суспільство, яке переживає кризу цінностей і має вийти за рамки вузько економічних орієнтацій, переосмислити та сприйняти глибші аспекти моралі та духовності.

Створення Європи, яка б базувалась на знаннях, відкриває університетам великі шанси і водночас ставить перед ними значні виклики. Вищі навчальні заклади діють в умовах глобалізації, що постійно розвивається. Характерною є зростаюча конкуренція за таланти і виникнення нових викликів, на які повинна реагувати вища школа.

Сучасна європейська вища освіта розвивається на університетських традиціях, серед яких – міжнародна співпраця, академічна свобода й університетська автономія, пошук нових ідей та підходів до вирішення актуальних питань. Від самого початку освіта в Європі слугувала підготовці службовців, офіцерів, очікуванням, що гарантована державою народна освіта допоможе

вивільнити продуктивні сили і тим самим сприятиме економічному розвитку та інтеграції людей в існуюче суспільство, що допоможе запобігти соціальним виступам. Із цього виникло поняття, що освіта є суспільним добром. Водночас вона виступає як певна система, тобто сукупність освітніх програм і державних стандартів різного рівня та спрямованості, мережа відповідних навчальних закладів різних організаційно-правових форм, типів і видів, а також органів управління.

В останні десятиліття громадянське суспільство взяло на себе все більшу роль у суспільстві, головним чином завдяки глобалізації та постійному розвитку демократії та прав людини.

Громадянське суспільство не тільки допомагає створити необхідний соціальний та культурний капітал, але доповнює інші сектори, і, як можна стверджувати, це також слугує контролем балансу в інших секторах, що важливо для належного функціонування демократичного суспільства.

Сьогодні існує велика кількість організацій громадянського суспільства, які представляють різноманітні потреби та інтереси суспільства. Чим різноманітніше, фрагментарніше та плюралістичне суспільство взагалі, тим більше шансів набути однаково різноманітного, фрагментарного та плюралістичного громадянського суспільства.

У глобалізованому контексті охоплення та вплив громадянського суспільства виходить за рамки звичайних політичних, економічних, соціальних, технологічних та екологічних меж.

Не дивно, що роль, масштаби та вплив громадянського суспільства за останні роки різко зросли. Особливо це стосується питань, що виходять за межі національних кордонів, і для питань, які є настільки складними і настільки великими за обсягом, що не обмежуються одним сектором, наприклад, екологічними питаннями (наприклад, зміною клімату), питаннями імміграції (наприклад, криза біженців) та питання правосуддя (наприклад, права людини).

Таким чином, міждержавні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй та Світовий

банк, та неурядові організації, такі як Міжнародна асоціація університетів та Міжнародна асоціація викладання та навчання у вищій школі, допомагають подолати прогалини між секторами шляхом вирішення важливих питань, які можуть бути поза сферою компетенції або можливостей самостійних установ та установ. Тому організації громадянського суспільства можна вважати надінституційними організаціями [2].

Особливу увагу у формуванні демократичних засад, гуманістичних принципів функціонування соціуму набувають вищі навчальні заклади юридичного спрямування як соціально сприйнятливими до актуальних викликів, та для формування необхідних знань та вмінь.

Університети відіграють важливу роль як лідерів у навчанні та вихованні, в освіті, наукових дослідженнях та технологіях. У навчальній діяльності університети, зокрема, юридичного спрямування, забезпечують професійну підготовку для роботи на високому рівні, а також освіту, необхідну для розвитку особистості, для закладення основних правових принципів, ідей та розуміння державно-правових процесів. Роль юридичних закладів освіти дуже важлива для всіх галузей з соціальної та юридичної точки зору. Юридичні ВНЗ можуть допомогти у наданні нових знань та навичок, необхідних для вирішення завдань розвитку в громадянському суспільстві як системи, так і її окремих елементів, в підвищенні обізнаності громадськості та забезпеченні передумов для прийняття зваженого рішення, відповідальної поведінки та вибору людини і громадянина. Університети вважаються ключовими інститутами у процесах соціальних змін та розвитку. Звичайно, найважливішою роллю, яку вони відігравали, – це забезпечення висококваліфікованої робочої сили та проведення науково-дослідної роботи для досягнення намічених цілей. Проте не менш важливою роллю ВНЗ – це участь у створенні нових інститутів громадянського суспільства, у розробці нових культурних цінностей, у навчанні та соціалізації людей нової соціальної епохи. ВНЗ юридичного спрямування відіграють особливу роль у здійсненні економічної, політичної, соціальної та культурної трансформації в суспільстві та формування основного правового спрямування суспільства та держави, а

також здійснюють на трансформацію суспільства.

За визначенням, вищі навчальні заклади є каталізаторами політичних, економічних, соціальних, технологічних та екологічних змін, оскільки їх основна місія – споживати та виробляти знання та вміння. Роблячи це, вони, зокрема, служать двигунами для політичного розвитку, економічного зростання та соціальних перетворень.

В контексті соціальної відповідальності та глобалізації вищі юридичні заклади освіти повинні вийти за рамки просто залучення студентів до громадських послуг та відповідальних громадянських ініціатив (хоч і дуже важливих ініціатив), які часто реалізуються як разові програми або в рамках навчальних заходів.

Інституційні лідери та викладачі (як навчальні лідери) повинні взяти на себе ініціативу з інтеграції питань соціальної відповідальності та сталого розвитку в навчальну програму і в майбутньому.

Оскільки університети є головними рушіями зростаючого світового суспільних знань, впливає, що університети повинні взяти на себе лідируючі позиції у перетворенні цього суспільства знань на кращий світ.

Головне серед проблем - трансформація навчальної програми, щоб вона відповідала питанням країн, що розвиваються. Як така, академічна спільнота повинна визнати ту роль, яку вона відіграє у громадянському суспільстві, і діяти відповідно.

Наприклад, трансформація навчальної програми означає повну інтеграцію соціальної відповідальності та сталого розвитку у всі аспекти навчальної програми. Цього можна досягти різними способами залежно від політичного та культурного контексту, інституційної місії, навчальної дисципліни та інших факторів.

Таким чином, реформа навчальної програми, природно, буде включати інтеграцію освіти з прав людини, мирну освіту, соціально відповідальне викладання та навчання, партнерство між університетами та громадою, інклюзивне лідерство та інтеграцію соціально-

го та відновного правосуддя в інституційне керівництво, управління, управління та розробку політики та стратегії [5].

Основними напрямками розвитку юридичної освіти з метою більш ефективного формування та розвитку громадянського суспільства можна назвати наступні. По-перше, розвиток міждисциплінарного аналізу використовуючи міжгалузеві методи та засоби навчання та дослідження різних галузей.

По-друге, робота юридичних клінік. Цей термін, очевидно, походить із медичних вузів, де студент розглядає ситуації справжніх людей із реальними проблемами зі здоров'ям. Тут багато варіації клінічної теми. В одному крайньому випадку студент здійснює цю роботу на спеціальній основі для особливо потребуючих клієнтів. З іншого боку він працює юрисконсультантом в апеляційному суді або спостерігачем в органі виконавчої влади, що вимагає набуття практичних навичок. Ця робота може бути настільки короткою, як еквівалент дво- або тригодинного аудиторного курсу, або такою ж обширною, як повний семестр на юридичному факультеті. Позитивних результатів вбачається відразу декілька: вивчення нових та складних правових проблем; навчання навичкам консультування, співбесіди та ведення переговорів; можливість внести свій внесок у справу правової та соціальної реформи; та вплив проблем правової етики та більш широких питань професійної відповідальності. Ризиків також декілька: залучення студента до часто повторюваних та непростих міністерських справ, що мають незначну освітню цінність; витрата значної кількості викладацького часу на нагляд за такою діяльністю; імовірно нечесна приналежність юридичної школи з суперечливою соціальним «угруповуванням» чи фракцією.

По-третє, набуття навичок, що включає поняття «мислення як юрист», що означає набір аналітичних навичок, таких як: загострене почуття актуальності, стурбованість нюансами факту, скептицизм до непідтримуваного узагальнення та здатність до точного самовираження.

По-четверте, міждисциплінарні дослідження. У глобалізованому суспільстві юрист не може задовольнити себе просто пост-спеціальним аналізом справ та законодавства. Він повинен

впоратися з навчанням економіста, статистика, соціолога, психіатра та історика тощо.

Глобалізація та лібералізація внесли зміни до соціально-економічного виміру права. Тому зараз потрібно переглянути всю систему юридичної освіти для отримання компетентних випускників юридичних наук. Особливого значення набуває переорієнтація на продовження юридичної освіти та її ефективного впровадження для суддів, адвокатів та викладачів права з метою підвищення соціальної відповідальності у громадянському суспільстві.

Навчальні заклади вищої освіти юридичного спрямування відіграють життєво важливу роль у розвитку та вдосконаленні суспільства, сприяючи добробуту громадян та закладаючи основні фундаментальні принципи та розвиваючи основні напрямки громадянського суспільства. Розглядаючи соціальну відповідальність вищих юридичних навчальних закладів із великою кількістю зацікавлених сторін (студентів, установ, уряду, службовців, компаній, місцевої громади тощо), вони встановлюють місію, цілі та стратегічні дії, орієнтовані на задоволення та очікування усіх учасників громадянського суспільства.

Право є фундаментом для управління суспільством загалом та на локальному рівні, а також окремими індивідуумами, право є кінцевим інструментом змін. Право має потенціал для реформування суспільства, гарантує справедливість для людей. Право – це основний елемент, який сприяє справедливості. Воно служить важливим інструментом для досягнення соціально-економічного розвитку в суспільстві. Основна функція права полягає у підтримці миру та порядку в суспільстві, захищаючи права та свободи людини і, отже, є основним елементом суспільства. Добробут суспільства залежить від демократичного характеру країни, що в подальшому залежить від права. Право надає структуру нації та закладає фундамент для побудови громадянського суспільства. Юридична освіта як галузь, яка надає студентам знання певних принципів та положень права та закону, щоб дати їм змогу в подальшому вступити в юридичну професію.

Юридична освіта – це техніка, арена та майданчик для раціонального, впорядкованого та ненавільницького вирішення спорів і конфліктів.

Висновки. Отже, забезпечення якісної юридичної освіти є необхідною умовою для розвитку основних інституцій громадянського суспільства. Потреба в такій освіті відчувається не тільки в країнах, що розвиваються і нерозвинених, але і в розвинених країнах, які вважають за необхідне оцінювати та переглянути навчальні програми та методики юридичних курсів з метою їх оновлення для задоволення нових викликів та потреб суспільства. Така потреба в Україні набагато більша не лише через її статус країни, що розвивається, але й через швидкі економічні зміни. Таким чином заклади освіти юридичного спрямування вважаються суб'єктами громадянського суспільства, який встановлює стратегічні плани розвитку соціуму в глобальному масштабі та на локальному рівні, а також практики, відіграють важливу роль у формуванні важливого процесу для досягнення свого успіху в довгостроковій перспективі. Тому найважливішим завданням закладів вищої освіти у напрямку розвитку громадянського суспільства вбачається підвищення ролі соціальної відповідальності в навчальному, науковому, методичному та виховному процесах майбутніх правознавців.

Література

1. Anheier Helmut K., Lang Markus, Toepler Stefan (2019). Civil society in times of change: Shrinking, changing and expanding spaces and the need for new regulatory approaches, *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, ISSN 1864-6042, Kiel Institute for the World Economy (IfW), Kiel, Vol. 13, Iss. 2019-8, pp. 1-27. DOI: <http://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2019-8>.
2. Blessinger Patrick, Sengupta Enakshi, Mahoney Craig. Towards higher education for a better civil society (2019). *University World News*. DOI: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20191202120655146>.
3. Diamond Larry. Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation. *Journal of Democracy*. Volume 5. Number 3. July 1994. Pp. 4-17 (Ar-

title). Published by Johns Hopkins University Press. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.1994.0041>.

4. Foa Roberto Stefan, Ekiert Grzegorz. The weakness of postcommunist civil society reassessed. *European Journal of Political Research*. Volume 56. Issue 2. 2017. Pages 419-439. DOI: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12182>.

5. Gruda Gjovalin, Gjuraj Tonin (1999). The Role of Higher Education in the Development of Civil Society in Albania, Higher Education in Europe, 24:4, 545-551. DOI: 10.1080/0379772990240407.

6. Ivar Bleiklie (1999) The University, the State, and Civil Society, Higher Education in Europe, 24:4, 509-526. DOI: 10.1080/0379772990240404.

7. Kogan Maurice and Stephen Hanney. Reforming higher education. Vol. 50. Jessica Kingsley Publishers, 2000.

8. Michael Mussa. Meeting the Challenges of Globalisation. *Journal of African Economies*. Volume 12. Issue suppl_1. 1 February 2003, Pages 14–34. DOI: https://doi.org/10.1093/jae/12.suppl_1.14.

9. Llamazares Monica, Crosier David (1999). The Myth of Civil Society: Approaches to Societal Reconstruction in Southeastern Europe, Higher Education in Europe, 24:4, 553-560. DOI: 10.1080/0379772990240408.

10. Бхактиведанта Свами Прабхупада. Совершенные вопросы, совершенные ответы. 2018. 144 с.

11. Грішнова О. Соціальна відповідальність університетів України: порівняльний аналіз та основні напрями розвитку. *Економіка*. 2014. № 5(158). С. 47–49.

12. Лункіна Т.І. Формування соціальної відповідальності у вищих навчальних закладах України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 12. С. 145-147.

13. Педагогіка вищої школи. Київ: Педагогічна думка, 2009. 256 с.

References

1. Anheier Helmut K., Lang Markus, Toepler Stefan (2019). Civil society in times of change: Shrinking, changing and expanding spaces and the need for new regulatory approaches, *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, ISSN 1864-6042, Kiel Institute for the World Economy (IfW), Kiel, Vol. 13, Iss. 2019-8, pp. 1-27. DOI: <http://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2019-8>.

2. Blessinger Patrick, Sengupta Enakshi, Mahoney Craig. Towards higher education for a better civil society (2019). *University World News*. DOI: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20191202120655146>.

3. Diamond Larry. Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation. *Journal of Democracy*. Volume 5. Number 3. July 1994. Pp. 4-17 (Article). Published by Johns Hopkins University Press. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.1994.0041>.

4. Foa Roberto Stefan, Ekiert Grzegorz. The weakness of postcommunist civil society reassessed. *European Journal of Political Research*. Volume 56. Issue 2. 2017. Pages 419-439. DOI: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12182>.

5. Gruda Gjovalin, Gjuraj Tonin (1999). The Role of Higher Education in the Development of Civil Society in Albania, Higher Education in Europe, 24:4, 545-551. DOI: 10.1080/0379772990240407.

6. Ivar Bleiklie (1999) The University, the State, and Civil Society, Higher Education in Europe, 24:4, 509-526. DOI: 10.1080/0379772990240404.

7. Kogan Maurice and Stephen Hanney. Reforming higher education. Vol. 50. Jessica Kingsley Publishers, 2000.

8. Michael Mussa. Meeting the Challenges of Globalisation. *Journal of African Economies*. Volume 12. Issue suppl_1. 1 February 2003, Pages 14–34. DOI: https://doi.org/10.1093/jae/12.suppl_1.14.

9. Llamazares Monica, Crosier David (1999). The Myth of Civil Society: Approaches to Societal Reconstruction in Southeastern Europe, Higher Education in Europe, 24:4, 553-560. DOI: 10.1080/0379772990240408.

10. Bhaktivedanta Svami Prabhupada. Sovershennye voprosy, sovershennye otvety. 2018. 144 s.

11. Grishnova O. Social'na vidpovidal'nist' universytetiv Ukraї'ny: porivnjal'nyj analiz ta osnovni naprjamy rozvytku. *Ekonomika*. 2014. № 5(158). S. 47–49.

12. Lunkina T.I. Formuvannja social'noi' vidpovidal'nosti u vyshhyh navchal'nyh zakladah Ukraї'ny. *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu*. 2015. Vyp. 12. S. 145-147.

13. Pedagogika vyshhoi' shkoly. Kyi'v: Pedagogichna dumka, 2009. 256 s.

Kateryna Vodolaskova

THE ROLE OF LAW HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS FOR THE CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: kateryna.vodolaskova@npp.nau.edu.ua

Purpose: to investigate the main factors of influence of legal higher education institutions on the formation and development of civil society in Ukraine and the world. **Methods:** comparison, analysis, induction, deduction, cognitive-analytical and other means. **Results:** the requirements for providing quality legal education, which is a necessary condition for the development of basic civil society institutions, are summarized. The practical and theoretical significance of legal higher education institutions for the development of civil society is substantiated. **Discussion:** taking into account historical, political and other factors in the countries of the world, the dynamic processes of civil society development have been formed and are developing according to different indicators and conditions. However, society around the world is faced with the only need to rethink the role and essence of civil society. At present, the role of law is becoming increasingly important for regulating the relationship between civil society and state influence. The practical and functional foundations for the support and development of civil society are provided, in particular, through the achievement of the mission of higher education law schools.

Given the complex dynamic process of formation and development of civil society and its components, it is necessary to continue the work started by leading scholars in law and other social sciences on the contribution of modern higher education institutions, in particular, law, in the development of civil society.

Universities play an important role as leaders in teaching and education, in education, research and technology. In educational activities, universities, in particular, law, provide training for work at a high level, as well as education necessary for personal development, to establish the basic legal principles, ideas and understanding of state and legal processes. The role of legal education institutions is very important for all sectors from a social and legal point of view.

Ensuring quality legal education is a necessary condition for the development of basic civil society institutions. The need for such education is felt not only in developing and underdeveloped countries, but also in developed countries, which consider it necessary to evaluate and revise curricula and methods of legal courses in order to update them to meet new challenges and needs of society. Such a need in Ukraine is much greater not only because of its status as a developing country, but also because of rapid economic change. Thus, legal schools are considered subjects of civil society, which establishes strategic plans for the development of society globally and locally, as well as practices, play an important role in shaping an important process to achieve their success in the long run.

Keywords: civil society; educational institutions; higher legal education.